

KAROLINA WANDA OLSZOWSKA

UNIwersytet Jagielloński
Instytut Historii

E-MAIL: KAROLINAWANDA.OLSZOWSKA@GMAIL.COM

Przyjaciół Ameryki, sojusznik Rosji? Zawiłości tureckiej polityki zagranicznej

STRESZCZENIE

Wielu Europejczyków zdało sobie sprawę ze znaczenia Republiki Turcji dopiero wtedy, gdy nastąpił kryzys migracyjny, ale Turcja od wieków pełniła ważną rolę na Bliskim Wschodzie. Imperium Osmańskie, a później Republika Turcji były bramą między Wschodem i Zachodem. Z tego strategicznego położenia od początku dwudziestego wieku zdawały sobie sprawę światowe mocarstwa, takie jak Stany Zjednoczone czy Rosja. Od zakończenia II wojny światowej walczyły one o wpływy na tym terytorium. Przez długi czas przewagę miały Stany Zjednoczone, jednak nawet wtedy nie był to sojusz bez rys. Obecnie Turcja również balansuje pomiędzy tymi dwoma mocarstwami. Prezydent Recep Tayyip Erdoğan jest zręcznym politykiem, próbującym wzmocnić pozycję Turcji w regionie.

SŁOWA KLUCZOWE

Turcja, Recep Tayyip Erdoğan, Rosja, Stany Zjednoczone, stosunki międzynarodowe, Bliski Wschód

Wstęp

Pozycja Turcji na arenie międzynarodowej zmieniała się w zależności od sytuacji na Bliskim Wschodzie. Celem mojego artykułu jest przedstawienie relacji amerykańsko-tureckich i turecko-rosyjskich ze szczególnym naciskiem na sytuację obecną. Współczesne balansowanie tureckich polityków między Zachodem (Stany Zjednoczone) a Wschodem (Rosją) przypomina sytuację z okresu po II wojnie światowej, gdy Ankara musiała zręcznie po-

ruszać się między aliantami a państwami osi. Wydawać by się mogło, że tym razem Ankara zbliża się do Moskwy, oddalając od Waszyngtonu. Czy sojusze się zmieniają, czy to tylko zręczna gra polityczna prezydenta Erdoğan, polegająca na balansowaniu między mocarstwami?

W rankingu najbardziej wpływowych państw świata opublikowanym przez brytyjski „Independent” Turcja zajmuje trzynaste miejsce¹. Według artykułu głównym uzasadnieniem jest strategiczne położenie Republiki Turcji jako bramy pomiędzy Bliskim Wschodem a Unią Europejską. Te czynniki natury geograficznej wpływają na kształt tureckiej polityki zagranicznej oraz warunkują jej rolę polityczną i historyczną². Bardzo istotny był w tym kontekście dostęp do mórz i cieśnin, które miały duże znaczenie strategiczne. Równie ważne było usytuowanie państwa na Bliskim Wschodzie, na styku dwóch kontynentów – europejskiego i azjatyckiego³.

Już podczas II wojny światowej alianci i państwa osi prześcigali się w składaniu propozycji, grożeniu i używaniu wszelkich dostępnych środków, aby przeciągnąć na swoją stronę neutralną Turcję, która z jednej strony współpracowała z aliantami, ale z drugiej strony w okresie szczytowej potęgi III Rzeszy, w latach 1941–1942, zachowywała wobec tego państwa przyjazną neutralność. Gdy oczywiste stało się, kto wygra wojnę, Turcja przeszła na stronę aliantów. Odmówiła III Rzeszy kolejnych dostaw chromitu i wypowiedziała 23 lutego 1945 roku wojnę państwom osi. Warto zauważyć, że aby stać się jednym z państw założycielskich Organizacji Narodów Zjednoczonych, musiała to uczynić do 1 marca 1945 roku⁴.

Pod koniec II wojny światowej do rangi istotnego problemu w polityce międzynarodowej zaczęła urastać kwestia terytorialnych żądań Związku Radzieckiego wobec państwa tureckiego. Ankara obawiała się, że w momencie, gdy gwarancje brytyjskie stracą moc, Związek Radziecki umocni swoją przewagę na Wschodzie i wysunie roszczenia w stosunku do cieśnin⁵. Jednak Brytyjczycy byli przekonani, że ZSRR wyjdzie z wojny na tyle osłabiony, że nie będzie w stanie zagrazać żadnemu z sąsiadów. Z kolei ambasador Stanów Zjednoczonych w Ankarze Laurence Steinhardt prowadził mediacje między Turcją a ZSRR, często zapraszając dyplomatów do siebie

¹ C. Clark, *The 23 Most Powerful Nations on Earth*, „The Independent”, 17.03.2017, [online] <http://www.independent.co.uk/life-style/the-23-most-powerful-nations-on-earth-a7634986.html> [dostęp: 3.04.2017].

² F. A. Váli, *Bridge Cross the Bosphorus: The Foreign Policy of Turkey*, Baltimore 1971, s. 42.

³ Y. Çelik, *Contemporary Turkish Foreign Policy*, Westport 1999, s. 1.

⁴ D. Kołodziejczyk, *Turcja*, Warszawa 2000, s. 167.

⁵ K. Unat, *Atatürk Sonrası Türkiye*, [w:] *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, ed. T. F. Ertan, Ankara 2012, s. 266.

na obiad, a następnie inicjując nieoficjalne rozmowy w trzyosobowym gronie na tematy, które różniły obydwie strony⁶. W marcu 1944 roku, po zawieszeniu amerykańsko-brytyjskich dostaw i pogorszeniu się stosunków między Ankarą, Londynem i Waszyngtonem, Radio Moskiewskie zaczęło nadawać komunikaty wymierzone w rząd turecki⁷. Po wojnie wysunięto żądania, aby Turcja przekazała ZSRR Kars i Ardahan, a komunistycznej Bułgarii część Tracji⁸. Naciski na Ankarę dotyczyły również rewizji konwencji z Montreux. Moskwa życzyła sobie nieograniczonego dostępu do Bosforu i Dardaneli nawet w przypadku wojny oraz utrzymania tam kontyngentów wojskowych⁹.

1. Stosunki amerykańsko-tureckie

1.1. U PROGU ZIMNEJ WOJNY

Po wojnie rozgorzała rywalizacja o wpływy w Turcji między Stanami Zjednoczonych i ZSRR. Tym razem kraj znad Bosforu mógł wybrać pomiędzy wschodnią i zachodnią strefą wpływów. Amerykanie udzielili Turcji pomocy finansowej i militarnej. Na tureckim terytorium powstały amerykańskie bazy wojskowe. 18 lutego 1952 roku Turcja przystąpiła do NATO¹⁰, 25 lutego 1953 roku razem z Grecją i Jugosławią podpisała w Ankarze Pakt Bał-

⁶ M. Sokolnicki, *Dziennik AnkarSKI 1939–1943*, t. I, Londyn 1965, s. 460.

⁷ M. Bilgin, *Britain and Turkey in the Middle East: Politics and Influence in the Early Cold War Era*, London 2008, s. 35.

⁸ S. J. Shaw, E. K. Shaw, *Historia Imperium Osmańskiego i Republiki Tureckiej*, t. 2: 1808–1975, Warszawa 2012, s. 604.

⁹ Konwencja z Montreux została podpisana 20 lipca 1936 roku i regulowała prawo morza w cieśninach czarnomorskich (Bosfor i Dardanele). Zgodnie z jej postanowieniami statki mogły swobodnie przepływać przez cieśniny w okresie neutralności Turcji, lecz w czasie, gdy przystąpi ona do wojny, zakaz przepływu i żeglugi miały mieć statki nieprzyjacielskie. W przypadku okrętów wojennych lekkie i pomocnicze mogły przepływać, jeśli zgłosiły to uprzednio do tureckich władz. Ograniczenia dotyczyły jedynie większych okrętów nieczarnomorskich, jeśliby zaś Turcja przystąpiła do wojny, to przepływ floty wojennej zależał od postanowień władz tureckich. Zob. *Montreux Boğazlar Sözleşmesi (20 Temmuz 1936)*, [online] http://sam.baskent.edu.tr/belge/Montro_TR [dostęp: 4.04.2017]. Konwencja z Montreux została przetłumaczona na język polski: *Współczesna Europa polityczna. Zbiór umów międzynarodowych 1919–1939*, oprac. W. Kulski, M. Potulicki, Kraków–Warszawa 1939.

¹⁰ *Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü – NATO*, [online] <http://www.mfa.gov.tr/nato.tr> [dostęp: 4.04.2017].

kański¹¹, a w 1955 roku była współzałożycielem Paktu Bagdadzkiego (późniejszego CENTO)¹². Postawienie na stronę zachodnią zdeterminowało politykę Turcji na kolejne dziesięciolecia.

Relacje amerykańsko-tureckie nie były jednak zawsze jednolite. Gdy został zawiany Pakt Północnoamerykański, Turcja nie została zaproszona do grona założycieli¹³. Nieufność w stosunku do kraju znad Bosforu została przełamana dopiero po wysłaniu żołnierzy tureckich do Korei podczas wojny 1950–1953. W latach pięćdziesiątych (po przystąpieniu Turcji do NATO) relacje turecko-amerykańskie rozwijały się całkiem dobrze. Turcja prowadziła w tym okresie aktywną politykę na Bliskim Wschodzie, nastawioną na włączenie państw regionu w system obrony przeciwko ZSRR¹⁴. Strategiczne położenie Turcji zostało docenione przez Stany Zjednoczone i w 1957 roku rozlokowano tam broń nuklearną¹⁵. Rakiety z głowicami jądrowymi zostały usunięte po kryzysie kubańskim z 1962 roku, co było powodem pierwszego turecko-amerykańskiego nieporozumienia¹⁶. Stany Zjednoczone nie skonsultowały decyzji o wycofaniu Jupiterów ze swoim ankarским sojusznikiem. Kolejną rysą w relacjach między Waszyngtonem a Ankarą był kryzys cypryjski. Turcy byli rozczarowani, że amerykański sojusznik ich nie poparł, a jeszcze większe niezadowolenie wywołała nota prezydenta Lyndona Johnsona, w której ostrzegał, że jeśli sprawa Cypru doprowadzi do ataku ZSRR na Turcję, to sojusznicy z NATO nie będą się czuli zobowiązani udzielić pomocy¹⁷. Kolejne lata przyniosły dalszą współpracę, ale bez poprawy wzajemnych stosunków. Następnym punktem zapalnym była sprawa opium. Stany Zjednoczone chciały, aby Turcja zabroniła produkcji i zniszczyła pola makowe, natomiast rząd w Ankarze nie chciał się na to zgodzić, by nie zabierać środków utrzymania wielu tureckim obywatelom. Na powtórny po-

¹¹ M. Firat, *Yunanistan'la İlişkiler*, [w:] *Türk Dış Politikası (1919–1980) Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, ed. B. Oran, İstanbul 2001, s. 587.

¹² Pakt Bagdadzki i późniejsze CENTO – dwustronna umowa podpisana między Turcją a Iranem (24 lutego 1955 roku), którego celem było zapobieżenie rozpowszechnieniu się komunizmu na Bliskim Wschodzie. Zob. *Baghdad Pact; February 4, 1955*, [online] http://avalon.law.yale.edu/20th_century/baghdad.asp [dostęp: 4.04.2017].

¹³ K. Wasilewski, *Turecki sen o Europie – tożsamość zachodnia i jej wpływ na politykę zagraniczną Republiki Turcji*, Warszawa 2015, s. 220.

¹⁴ Y. Bozdağlıoğlu, *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity. A Constructivist Approach*, New York 2003, s. 115.

¹⁵ S. P. Boyer, B. Katuliş, *The Neglected Alliance. Restoring U.S.-Turkish Relations to Meet 21st Century Challenges*, Washington D.C. 2008, s. 6.

¹⁶ F. Ahmad, *The Historical Background of Turkey's Foreign Policy*, [w:] *The Future of Turkish Foreign Policy*, eds. L. G. Martin, D. Keridis, Cambridge 2014, s. 32.

¹⁷ N. Erim, *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler içinde Kıbrıs*, Ankara 1975, s. 300–305.

prawę stosunków amerykańsko-tureckich wpłynęły wydarzenia na Bliskim Wschodzie, takie jak rewolucja w Iranie czy radziecki atak na Afganistan. W 1980 roku Ankara i Waszyngton podpisały Porozumienie o Współpracy Gospodarczej i Obronnej. Na jego podstawie wznowiono transport broni ze Stanów Zjednoczonych, a wojsko amerykańskie miało dostać dostęp do tureckich baz wojskowych¹⁸. Sprawdzianem sojuszu był rok 1990 i najazd Iraku na Kuwejt. Turcja stanęła po stronie amerykańskiej, poparła sankcje ONZ względem Iraku i sama poniosła duże gospodarcze straty¹⁹. Po wydarzeniach z 11 września 2001 roku Turcja potępiła ataki i zgłosiła gotowość do uczestnictwa w antyterrorystycznej kołacji²⁰. Jednak rok później pojawił się spór dotyczący Iraku. Rząd w Ankarze nie zezwolił na atak amerykański z terenów Turcji. Spowodowało to ochłodzenie stosunków i wzrost wzajemnej nieufności. Objęcie prezydentury przez Baracka Obamę miało przynieść nowe otwarcie w relacjach amerykańsko-tureckich. Zbliżenie było szczególnie istotne w kontekście „arabskiej wiosny” i wzmocnienia pozycji Turcji jako sojusznika Stanów Zjednoczonych.

1.2. DROGI TURCJI I STANÓW ZJEDNOCZONYCH ROZCHODZĄ SIĘ

Kolejne pogorszenie stosunków ze Stanami Zjednoczonymi nastąpiło w 2013 roku, a jednym z powodów była coraz większa różnica zdań związana z wojną w Syrii, w szczególności dotycząca wsparcia amerykańskiego dla syryjskich Kurdów z Partii Unii Demokratycznej (Partiya Yekîtiya Demokrat, PYD)²¹. Kolejnym punktem zapalnym było wstrzymanie przez turecki rząd rozmów pokojowych z Partią Pracujących Kurdystanu (Partiya Karkerên Kurdistanê, PKK) w połowie 2015 roku, *notabene* uznawaną przez Stany Zjednoczone, Turcję i UE za organizację terrorystyczną²². PKK od 1984 roku organizuje zamachy. W samym 2016 roku dokonała trzynastu ataków, w których życie straciły 172 osoby, a rannych zostało 612 osób²³.

¹⁸ J. Misiągiewicz, *Polityka zagraniczna Turcji po zimniej wojnie*, Toruń 2009, s. 150.

¹⁹ K. Wasilewski, *Turecki sen o Europie...*, op. cit., s. 230.

²⁰ J. Misiągiewicz, op. cit., s. 155.

²¹ O wojnie w Syrii czytaj więcej: P. Sasnal, *Pięć lat konfliktu w Syrii. Jak dobre chęci doprowadziły do brutalnej wojny?*, „Newsweek”, 15.03.2016, [online] <http://www.newsweek.pl/swiat/wojna-w-syrii-o-co-chodzi-w-konflikcie-na-bliskim-wschodzie-film,381896.html> [dostęp: 4.04.2017].

²² K. Wasilewski, *Nowa strategia Turcji w walce z Partią Pracujących Kurdystanu – konsekwencje i szanse realizacji*, „Biuletyn PISM” 2016, nr 83 (1443).

²³ *A Year of Tragedy in Turkey*, „TRTWorld”, 2.01.2017, [online] <http://www.trtworld.com/turkey/timeline-of-bomb-attacks-in-turkey-during-2016-249647> [dostęp: 4.04.2017].

Waszyngton oskarżano o współpracę z syryjskim odłamek PKK, czyli wspieranie organizacji uznawanej przez Turcję za terrorystyczną. Dla Ankary nie do zaakceptowania jest perspektywa utworzenia niepodległego lub choćby autonomicznego Kurdystanu w Syrii, co stwarzałoby realne zagrożenie dla południowo-wschodniej Turcji i groziłoby oderwaniem tego terenu przez zamieszkujących go Kurdów. Warto w tym kontekście podkreślić znaczenie przystąpienia Turcji do koalicji przeciwko Państwu Islamskiemu. Zarówno Turcja, jak i Rosja atakują Kurdów i rebeliantów, zasłaniając się walką z ISIS, zaś działania antyterrorystyczne wykorzystują do osiągnięcia własnych geopolitycznych celów. Nie można jednak zapominać, że duża część działań zbrojnych faktycznie uderzyła w ISIS, co spowodowało krwawe odwety. Wystarczy wspomnieć, że w samym 2016 roku ISIS przeprowadziło w Turcji sześć zamachów, w których życie straciły 133 osoby, a rany odniosły 342 osoby²⁴.

1.3. PUCZ, KTÓRY ZMIENIŁ WSZYSTKO

Nie można oczywiście w kontekście relacji ze Stanami Zjednoczonymi zapominać o nieudanym wojskowym zamachu stanu z 15 lipca 2016 roku. O dokonanie przewrotu oskarżony został Fethullah Gülen, turecki kaznodzieja przebywający na emigracji w USA, lider ruchu Hizmet. Gülen kiedyś był bliskim współpracownikiem prezydenta Erdoğan, ale dziś jest w jego oczach wrogiem publicznym numer jeden. Tymczasem sam przywódca ruchu Hizmet potępia zbrojny zamach i nawołuje do pokoju²⁵. Prezydent Recep Tayyip Erdoğan zażądał od strony amerykańskiej wydania Gülena. Z kolei sekretarz stanu John Kerry dzień po zamachu stwierdził, że „[Amerykanie] chcą dowodów, a nie oskarżeń”²⁶. Zapewnił on, że azylant zostanie przekazany, jeśli strona turecka pokaże przekonujące dowody jego winy. W odpowiedzi w Turcji podniosły się głosy oskarżające Stany Zjednoczone o udział

²⁴ Ibidem.

²⁵ M. F. Gülen, *Fethullah Gülen Hocaefendi, darbe girişimini şiddetle kınadı*, [online] <http://fgulen.com/tr/fethullah-gulen-kimdir/fethullah-gulenin-mesajlari/50646-fethullah-gulen-hocaefendi-darbe-girisimini-siddetle-kinadi> [dostęp: 4.04.2017].

²⁶ *John Kerry says 'evidence needed' to extradite Gulen*, [online] <https://www.youtube.com/watch?v=YDWC3MiCYFw> [dostęp: 4.04.2017]; B. Klapper, *Turkey Coup: US Would Consider Extraditing Fethullah Gulen after Erdogan Points Finger at Cleric*, „Independent”, 16.07.2016, [online] <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/turkey-coup-fethullah-gulen-erdogan-extradition-us-barack-obama-john-kerry-return-cleric-blamed-a7140786.html> [dostęp: 4.04.2017].

w organizacji zamachu. Jednym ze zwolenników tej teorii jest obecny minister spraw wewnętrznych Süleyman Soylu. Napisał on na Twitterze, że za tym zamachem stanu stała Ameryka²⁷.

Amerykanie nie pozostali dłużni i krytykowali prezydenta Turcji za represje, jakie spotkały tureckie społeczeństwo po stłumieniu puczu. Śmierć poniosło 312 osób, a rannych zostało około 1440 osób. Jednakże prawdziwe czystki zaczęły się dopiero później. Liczbę aresztowanych szacuje się na 36 tysięcy, a ponad 100 tysięcy członków służb bezpieczeństwa, służby cywilnej, wykładowców uniwersyteckich, nauczycieli i przedstawicieli innych grup zawodowych zostało zwolnionych z pracy lub zawieszonych w obowiązkach²⁸.

Stosunki turecko-amerykańskie zostały nadwerężone, kiedy po zdławieniu puczu prezydent Erdoğan zablokował amerykańską bazę wojskową w Incirlik. Nikt nie mógł jej opuścić ani do niej wejść, ponadto odcięto dostawy prądu do bazy. Zostali w niej *de facto* uwięzieni Amerykanie żołnierze (ponad półtora tysiąca) wraz z rodzinami, a było to tym bardziej niebezpieczne, że w podziemiach amerykańskiej bazy lotniczej składowane są taktyczne bomby jądrowe B61²⁹. Zamknięcie tureckiej przestrzeni powietrznej spowodowało zaprzestanie bombardowań przez Amerykanów celów w Państwie Islamskim. Strona amerykańska obawiała się zerwania amerykańsko-tureckiego porozumienia, zgodnie z którym do bazy co prawda mogą wejść śledczy z tureckiego Ministerstwa Sprawiedliwości i Prokuratury Generalnej, ale tylko po uprzedniej konsultacji z najwyższymi władzami w Waszyngtonie i Ankarze. Turecki premier Binali Yıldırım zasugerował, że Amerykanie z bazy w Incirlik mogli być biernymi obserwatorami spisku, a nawet partnerami zamachowców³⁰.

²⁷ ABD'den Türkiye'ye darbe girişimi açıklamaları uyarısı, „BBC Türkçe”, 17.08.2017, [online] <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-36819160> [dostęp: 4.04.2017].

²⁸ Kolejne aresztowania w Turcji po nieudanym puczu, „PAP”, 10.12. 2016, [online] <http://wolnosc24.pl/2016/12/10/kolejne-aresztowania-w-turcji-po-nieudanym-puczu-tym-razem-55-osob-w-tym-biznesmeni/> [dostęp: 1.05.2017].

²⁹ D. Lamothe, *Power Turned Back on at Incirlik Air Base, Nearly a Week After Attempted Turkish Coup*, „The Washington Post”, 22.07.2016, [online] https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2016/07/22/power-turned-back-on-at-incirlik-air-base-nearly-a-week-after-attempted-turkish-coup/?utm_term=.598c6c42b236 [dostęp: 4.04.2017].

³⁰ Binali Yıldırım: Darbe, NATO'ya ait Incirlik Üssü'nden yönetildi, [online] <https://www.aydinlik.com.tr/dunya/2016-aralik/binali-yildirim-darbe-nato-ya-ait-incirlik-ussunden-yonetildi> [dostęp: 4.04.2017].

Taki obrót spraw był bardzo korzystny dla strony rosyjskiej, ponieważ mógł osłabić turecko-amerykański sojusz militarny. Byłoby to tym bardziej niebezpieczne, że tureckie siły zbrojne zajmują pod względem liczebności drugie miejsce w NATO³¹.

2. Relacje turecko-rosyjskie

Od XVIII wieku przywódcy rosyjscy starali się uzyskać dostęp do cieśnin czarnomorskich oraz wynegocjować jak najwięcej ustępstw od „chorego człowieka Europy”, jak nazwał Imperium Osmańskie car Mikołaj I³². Nie można jednak zapominać, że początkowo relacje między kemalistami a bolszewikami były przyjazne. Okres od 1919 do 1925 roku to czas, gdy można nawet zauważyć prosowieckie nastroje w większych miastach Turcji³³. Już 24 sierpnia 1920 roku doszło do podpisania turecko-sowieckiego porozumienia, a do Turcji pojechały pierwsze dostawy broni i amunicji. Kemal proponował Leninowi pomoc w zwalczaniu „reakcji” na Kaukazie w zamian za wsparcie przeciwko mocarstwom europejskim³⁴. Był jednak przeciwny rozprzestrzenianiu się komunizmu we własnym kraju i współpracował z bolszewikami tylko do momentu, gdy obie strony miały wspólne interesy.

W czasie zimnej wojny, gdy Turcja znalazła się po stronie amerykańskiej, za działalność komunistyczną można było trafić do więzienia. Bardzo dobrym przykładem może być tutaj Nazim Hikmet. Był on tureckim poetą, potomkiem polskiego emigranta Konstantego Borzęckiego³⁵, członkiem Komunistycznej Partii Turcji. Za swoje przekonania trafił na wiele lat do więzienia. Po zwolnieniu udał się do Moskwy, gdzie zmarł na atak serca i został pochowany. Pierwsza po II wojnie światowej wizyta wysoko postawionego polityka tureckiego w ZSRR miała miejsce w 1965 roku. Wtedy to do Moskwy przybył premier Suat Hayri Ürgüplü³⁶. Ten przyjazny gest był związany z nieporozumieniami na linii Waszyngton–Ankara związanymi z kryzysem cyprijskim.

³¹ K. Wasilewski, *Siły Zbrojne Turcji*, [online] <http://www.psz.pl/116-bezpieczenstwo/sily-zbrojne-turcji> [dostęp: 4.04.2017].

³² C. King, *O północy w Pera Palace. Narodziny współczesnego Stambułu*, Wołowiec 2016, s. 45

³³ *Nastrój wojenny w Turcji wzmacnia się*, „Ilustrowana Republika” 1925, nr 62, s. 4.

³⁴ M. Tanty, *Bosfor i Dardanele w polityce mocarstw*, Warszawa 1982, s. 338.

³⁵ S. Płaskowicka-Rymkiewicz, M. Borzęcka, M. Łabęcka-Koecherowa, *Historia literatury tureckiej*, Wrocław 1971, s. 252.

³⁶ D. Kołodziejczyk, op. cit., s. 217.

Okres po rozpadzie ZSRR to czas stopniowej transformacji od rywalizacji do coraz ściślejszej współpracy między Ankarą a Moskwą. Z jednej strony obydwa państwa miały wspólne interesy gospodarcze, z drugiej zaś były zainteresowane wpływami na Kaukazie i w Azji Środkowej³⁷.

2.1. ZBLIŻENIE WILKA I NIEDŹWIEDZIA

Stosunki Republiki Turcji i Federacji Rosyjskiej uległy znacznej poprawie po 2003 roku, kiedy to pogorszyły się relacje turecko-amerykańskie. Strona turecka nie wyraziła zgody na udostępnienie wojskom amerykańskim baz na swoim terytorium w celu przeprowadzenia ataku na Irak³⁸. Przeciwwsta- wiła się również amerykańskiej propozycji rozciągnięcia na Morze Czarne prowadzonej na Morzu Śródziemnym operacji Active Endeavour³⁹. Postawa tureckich decydentów politycznych była zgodna z interesami rosyjskimi w tym regionie.

Ankara i Moskwa mają wspólne interesy, przede wszystkim ekonomiczne, z czego wynika dążenie do zwiększenia bilateralnej wymiany handlowej⁴⁰. Zbliża to do siebie te czarnomorskie mocarstwa, mimo że na przykład Rosja wiele razy stawała po stronie Armenii czy Grecji w sporach z Turcją. Zbliżenie z Moskwą może wynikać również z rozczarowania, jakie Turcy odczuwają wobec państw europejskich. Turcja od wielu lat stara się o członkostwo w Unii Europejskiej⁴¹, a kolejne odmowy i stawianie nowych warunków mogło zaowocować poszukiwaniem przez rząd w Ankarze nowego silnego partnera, który stanowiłby równowagę dla UE.

³⁷ *Stosunki turecko-rosyjskie*, [online] <http://tout.blox.pl/2010/06/Stosunki-turecko-rosyjskie.html> [dostęp: 5.04.2017].

³⁸ J. Bogusławska, *Interwencja w Iraku – stanowisko Turcji*, „Biuletyn PISM” 2003, nr 20 (124).

³⁹ Operacja Active Endeavour – operacja morska ONZ, której celem jest ochrona statków cywilnych przed terrorystami w rejonie Cieśniny Gibraltarskiej. Rozpoczęta została po atakach z 11 września 2001 roku i prowadzona jest na Morzu Śródziemnym. Zob. *Operation Active Endeavour*, [online] http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_7932.htm [dostęp: 5.04.2017].

⁴⁰ Stosunki handlowe stanowią siłę napędową relacji turecko-rosyjskiej. Mimo spadku wymiany handlowej w ostatnim czasie Rosja nadal jest jednym z najważniejszych partnerów handlowych Turcji, a wartość wymiany sięga 38 miliardów dolarów. Wzajemne inwestycje osiągnęły 10 miliardów dolarów. Zob. Republic of Turkey. Ministry of Foreign Affairs, *Relations-between-turkey-and-the-russian-federation*, [online] <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-the-russian-federation.en.mfa> [dostęp: 17.06.2017].

⁴¹ Zob. A. Balcer, *Relacje Turcji z Unią Europejską*, „Prace OSW” 2004, nr 13, [online] www.osw.waw.pl/sites/default/files/PRACE_13.pdf [dostęp: 5.04.2017].

2.2. PRÓBA SIŁY

Relacje turecko-rosyjskie ochłodziły się pod koniec 2015 roku. Wówczas to, 24 listopada, turecki myśliwiec F-16 zestrzelił rosyjski samolot SU-24, który naruszyć miał turecką strefę powietrzną⁴². Doprowadziło to do zerwania stosunków dyplomatycznych między Turcją a Rosją. Moskwa nałożyła embargo na tureckie produkty żywnościowe, zawiesiła współpracę w sferze naukowo-technicznej, gospodarczej oraz kontakty wojskowe. Władimir Putin zażądał, aby Turcja przeprosiła za zestrzelenie samolotu. Zagroził również, że znacznie spadnie liczba rosyjskich turystów odwiedzających tureckie kurorty – i rzeczywiście, zmniejszyła się ona o około 90%. 27 czerwca 2016 roku, po siedmiu miesiącach zawieszenia relacji między Ankarą i Moskwą, nastąpił przełom. Prezydent Turcji Recep Tayyip Erdoğan wystosował list do prezydenta Rosji Władimira Putina, w którym podkreślił, jak ważnym partnerem Republiki Turcji pozostaje Federacja Rosyjska. Próby ocieplenia relacji strona turecka podejmowała od pewnego czasu, jednak dopiero wówczas Moskwa odpowiedziała na nie chęcią podjęcia dialogu. Zdaniem Kremla Erdoğan przeprosił za zestrzelenie samolotu oraz wyraził głębokie kondolencje rodzinie zabitego pilota Olega Pieszkowa, a także obiecał pewną rekompensatę finansową. Sekretarz stanu tureckiego prezydenta Ibrahim Kalin przekazał nieco inną wersję listu: Erdoğan miał wyrazić żal z powodu zestrzelenia samolotu, ale bez przeprosin. Gdyby zaś rodzina pilota chciała otrzymać odszkodowanie, musiałaby wystąpić z wnioskiem do strony tureckiej, która następnie go rozpatrzy. Burmistrz Kemer wyszedł z inicjatywą ofiarowania domu rodzinie Pieszkowa, ta jednak odrzuciła propozycję i oznajmiła, że żadnego odszkodowania od strony tureckiej nie przyjmie. Tego samego dnia (27 czerwca) Gazprom zadeklarował, że gotowy jest wznowić rozmowy o budowie podmorskiego gazociągu do Turcji. Dwa dni później, 29 czerwca 2016 roku, z inicjatywy rosyjskiej odbyła się rozmowa telefoniczna między przywódcami obu państw. Uzgodnili oni wznowienie dialogu politycznego, zapowiedziano również zniesienie sankcji oraz spotkanie prezydentów. Strona rosyjska domagała się jeszcze między innymi zwrotu pieniędzy za zestrzelony samolot, lecz już 28 czerwca premier Binali Yildirim zapowiedział, że Turcja wprawdzie wyraziła żal z powodu zestrzelenia samolotu, ale nie ma zamiaru za tę rosyjską stratę płacić. Strona rosyjska domagała się również ukarania winnych. Do zastrzelenia katapultujące-

⁴² *Rosyjski bombowiec Su-24 zestrzelony przez Turcję. Naruszył przestrzeń powietrzną*, [online] <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1548385,Rosyjski-bombowiec-Su24-zestrzelony-przez-Turcje-Naruszyl-przestrzen-powietrzna> [dostęp: 5.04.2017].

go się pilota przyznał się Alparslan Celik, który został zatrzymany w marcu 2016 roku w Izmirze, jednak w maju tego samego roku został zwolniony z aresztu z powodu braku dowodów. Śledztwo zostało wznowione 27 czerwca. 1 lipca w Soczi doszło do rozmów ministrów spraw zagranicznych Rosji i Turcji. Formalnie było to spotkanie Organizacji Współpracy Gospodarczej Państw Morza Czarnego⁴³.

10 października 2016 roku Władimir Putin złożył wizytę dyplomatyczną w Turcji. Prezydenci obu państw podpisali umowę o budowie gazociągu Turkish Stream, co może być symbolem powrotu do przedkryzysowych więzi gospodarczych. Projekt powstania gazociągu został ogłoszony w grudniu 2014 roku, ale rozmowy zostały zawieszono w okresie turecko-rosyjskiego kryzysu. Odwilż w relacjach rosyjsko-tureckich umożliwiła Ankarze przeprowadzenie operacji wojskowej pod kryptonimem „Tarcza Eufratu”. Była ona wymierzona w Państwo Islamskie oraz przy okazji w kurdyjskie siły Partii Unii Demokratycznej (PYD)⁴⁴. Turcja chciała stworzyć bufor bezpieczeństwa wzdłuż swojej granicy. Operacja rozpoczęła się 26 sierpnia 2016 roku i została zakończona 29 marca 2017 roku, po tym jak Turcja ogłosiła całkowite spełnienie założonych celów⁴⁵. Warto podkreślić, że podczas tej operacji siły rosyjskie współpracowały z wojskiem tureckim, a nie walczyły przeciwko niemu, jak wcześniej.

Relacje rosyjsko-tureckie napotykać jednak problemy w szczególności na dwóch płaszczyznach. Z jednej strony obydwie państwa mają różne interesy w Syrii. Rosja popiera stronę rządową Baszara Al-Asada, a Turcja opowiada się po stronie rebeliantów. Z drugiej strony Turcja zabezpiecza się na wypadek planów stworzenia przez Kurdów *quasi*-państwa w północno-wschodniej Syrii. W marcu bieżącego roku doszło już do spięć na linii turecko-rosyjskiej z powodu Kurdów. 20 marca 2017 roku została ujawniona informacja o planowanym utworzeniu rosyjskiej bazy wojskowej w syryjskim okręgu Afrin, nad którym kontrolę sprawują siły Partii Unii Demokratycznej (PYD), czyli syryjski odłam PKK. Co prawda Moskwa zdementowała te informacje, ale potwierdziła swoją współpracę z PYD. Reakcja Turcji była

⁴³ K. Olszowska, *Wojny wygrywa się w sojuszach. Zmiany w polityce zagranicznej Turcji*, [online] <http://www.diplomacy.pl/blog/afryka-i-bliski-wschod/item/128-wojny-wygrywa-sie-w-sojuszach-zmiany-w-polityce-zagranicznej-turcji> [dostęp: 5.04.2017].

⁴⁴ J. Lang, K. Strachota, *Turecka inwazja w Syrii pod parasolem rosyjskim*, [online] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-08-24/turecka-interwencja-w-syrii-pod-parasolem-rosyjskim> [dostęp: 17.06.2017].

⁴⁵ *Turkey Ends 'Euphrates Shield' Operation in Syria*, [online] <http://www.aljazeera.com/news/2017/03/turkey-ends-euphrates-shield-operation-syria-170329211428970.html> [dostęp: 17.06.2017].

tym ostrzejsza, że 23 marca turecki żołnierz poniósł śmierć w starciu z PYD⁴⁶. Jest to szczególnie ciekawe w zestawieniu ze spotkaniem prezydentów Turcji i Rosji 10 marca 2017 roku w Moskwie, połączonym z pierwszym od 2014 roku posiedzeniem turecko-rosyjskiej Rady Wysokiego Szczebla ds. Współpracy⁴⁷.

Podsumowanie

Zbliżenie polityczne Moskwy i Ankary wzmacnia pozycję Turcji w negocjacjach z Zachodem. Jest to szczególnie istotne podczas rokowań z Unią Europejską na temat problemu migracji. W marcu 2016 roku zostało podpisane porozumienie dotyczące uchodźców, mające zablokować nielegalną imigrację do państw Unii Europejskiej⁴⁸. Każdy niekorzystny komentarz w stosunku do Turcji doprowadza do publicznego poruszania tematu uchodźców przez Ankarę oraz do gróźb renegotjacji umowy.

Nie można nie zwrócić uwagi na fakt, że po latach współpracy relacje amerykańsko-tureckie ochłodziły się. Sprzeciw wobec deportacji Gülena przez Stany Zjednoczone Erdoğan uznał za osobistą zniewagę. Zbliżenie się do Rosji pokazuje stronie unijnej i amerykańskiej, że Ankara nie jest od nich uzależniona. Zbliżając się do Moskwy, prezydent Erdoğan zerka jednak na reakcję amerykańską, ponieważ zdaje sobie sprawę, że wywołuje to napięcia mimo pozornej normalizacji. Przywódcy Rosji i Turcji są po prostu w polityce zagranicznej bardzo pragmatyczni i nie mają stałych sojuszków, a jedynie interesy. Nie można zapominać, że mimo przyjaznych gestów Rosja nie zniosła jeszcze embarga na większość tureckich produktów ani nie przywróciła ruchu bezwizowego.

Po raz kolejny Ankara balansuje między Waszyngtonem a Moskwą. Już nie jest jednoznacznym sojusznikiem Stanów Zjednoczonych, ale nie można zapominać, że nawet wtedy nie był to sojusz bez zatargów. Rosja i Turcja od wieków rywalizują o wpływy na Kaukazie i Bliskim Wschodzie. Mimo poprawy relacji i przyjaznych gestów trudno uwierzyć, by powstał trwalszy sojusz między tymi krajami, które rywalizują ze sobą o wpływy w tej części

⁴⁶ *Turcja ostrzelała kurdyjskie obszary na północnym zachodzie Syrii*, [online] <http://www.gazetaprawna.pl/artykuly/1029487,turcja-ostrzelala-kurdyjskie-obszary-na-polnocnym-zachodzie-syrii.html> [dostęp: 5.04.2017].

⁴⁷ *Erdoğan ve Putin'den ekonomik işbirliği vurgusu*, „BBC Türk”, [online] <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39229539> [dostęp: 5.04.2017].

⁴⁸ R. Romaniec, *Europejskie porozumienie w sprawie 40 tys. uchodźców. Ale to jeszcze nie koniec*, [online] <http://p.dw.com/p/1GWPM> [dostęp: 5.04.2017].

świata. Trudno jednak przewidzieć, co się stanie, jeśli Turcja poczuje się odrzucona przed Unię Europejską i Stany Zjednoczone. Być może zbliży ją to jeszcze bardziej do Kremla.

FRIEND OF AMERICA, ALLY OF RUSSIA? COMPLEXITY OF THE TURKISH FOREIGN POLICY

ABSTRACT

Many Europeans understood the importance of the Republic of Turkey when migration crisis started, but Turkey has played an important role in the Middle East region for centuries. The Ottoman Empire and nextly the Republic of Turkey was a gate between East and West. Since the beginning of the twentieth century the world's powers – USA and Russia (subsequently USSR) – were aware of this strategic position of Turkey. Since the end of the World War II they competed for influence in this country. For a long time, the United States has gained the upper hand in Turkey, but even at that time it was not an alliance without a scratch. Currently, Turkey is balancing between those two powers too. The president Recep Tayyip Erdoğan is a very skilled politician who wants to strengthen the position of Turkey.

KEYWORDS

Turkey, Recep Tayyip Erdoğan, Russia, USA, International Relations, Middle East

BIBLIOGRAFIA

1. *ABD'den Türkiye'ye darbe girişimi açıklamaları uyarısı*, „BBC Türkçe”, 17.08.2017, [online] <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-36819160> [dostęp: 4.04.2017].
2. Ahmad F., *The Historical Background of Turkey's Foreign Policy*, [w:] *The Future of Turkish Foreign Policy*, eds. L. G. Martin, D. Keridis, Cambridge 2014.
3. *A Year of Tragedy in Turkey*, „TRTWorld”, 2.01.2017, [online] <http://www.trtworld.com/turkey/timeline-of-bomb-attacks-in-turkey-during-2016-249647> [dostęp: 4.04.2017].
4. *Baghdad Pact; February 4, 1955*, [online] http://avalon.law.yale.edu/20th_century/baghdad.asp [dostęp: 4.04.2017].
5. Balcer A., *Relacje Turcji z Unią Europejską*, „Prace OSW” 2004, nr 13, [online] www.osw.waw.pl/sites/default/files/PRACE_13.pdf [dostęp: 5.04.2017].
6. Bilgin M., *Britain and Turkey in the Middle East: Politics and Influence in the Early Cold War Era*, London 2008.
7. *Binali Yıldırım: Darbe, NATO'ya ait İncirlik Üssü'nden yönetildi*, [online] <https://www.aydinlik.com.tr/dunya/2016-aralik/binali-yildirim-darbe-nato-ya-ait-incirlik-ussu-nden-yonetildi> [dostęp: 4.04.2017].
8. Bogusławska J., *Interwencja w Iraku – stanowisko Turcji*, „Biuletyn PISM” 2003, nr 20 (124).
9. Boyer S. P., Katuliş B., *The Neglected Alliance. Restoring U.S.-Turkish Relations to Meet 21st Century Challenges*, Washington D.C. 2008.
10. Bozdağlıoğlu Y., *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity. A Constructivist Approach*, New York 2003.

11. Clark C., *The 23 Most Powerful Nations on Earth*, „The Independent”, 17.03.2017, [online] <http://www.independent.co.uk/life-style/the-23-most-powerful-nations-on-earth-a7634986.html> [dostęp: 3.04.2017].
12. Çelik Y., *Contemporary Turkish Foreign Policy*, Westport 1999.
13. Erim N., *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler içinde Kıbrıs*, Ankara 1975.
14. Erdoğan ve Putin'den ekonomik işbirliği vurgusu, „BBC Türk”, [online] <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39229539> [dostęp: 5.04.2017].
15. Fırat M., *Yunanistan'la İlişkiler*, [w:] *Türk Dış Politikası (1919–1980) Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, ed. B. Oran, İstanbul 2001.
16. Gülen M. F., *Fethullah Gülen Hocaefendi, darbe girişimini şiddetle kınadı*, [online] <http://fgulen.com/tr/fethullah-gulen-kimdir/fethullah-gulenin-mesajlari/50646-fethullah-gulen-hocaefendi-darbe-girisimini-siddetle-kinadi> [dostęp: 4.04.2017].
17. *John Kerry says 'evidence needed' to extradite Gulen*, [online] <https://www.youtube.com/watch?v=YDWC3MiCYFw> [dostęp: 4.04.2017].
18. King C., *O północy w Pera Palace. Narodziny współczesnego Stambułu*, Wołowiec 2016.
19. Klapper B., *Turkey Coup: US Would Consider Extraditing Fethullah Gulen after Erdogan Points Finger at Cleric*, „Independent”, 16.07.2016, [online] <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/turkey-coup-fethullah-gulen-erdogan-extradition-us-barack-obama-john-kerry-return-cleric-blamed-a7140786.html> [dostęp: 4.04.2017].
20. *Kolejne aresztowania w Turcji po nieudanym puczu*, „PAP”, 10.12. 2016, [online] <http://wolnosc24.pl/2016/12/10/kolejne-aresztowania-w-turcji-po-nieudanym-puczu-tym-razem-55-osob-w-tym-biznesmeni/> [dostęp: 1.05.2017].
21. Kołodziejczyk D., *Turcja*, Warszawa 2000.
22. *Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü – NATO*, [online] <http://www.mfa.gov.tr/nato.tr> [dostęp: 4.04.2017].
23. Lamothe D., *Power Turned Back on at Incirlik Air Base, Nearly a Week After Attempted Turkish Coup*, „The Washington Post”, 22.07.2016, [online] https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2016/07/22/power-turned-back-on-at-incirlik-air-base-nearly-a-week-after-attempted-turkish-coup/?utm_term=.598c6c42b236 [dostęp: 4.04.2017].
24. Lang J., Strachota K., *Turecka inwazja w Syrii pod parasolem rosyjskim*, [online] <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2016-08-24/turecka-interwencja-w-syrii-pod-parasolem-rosyjskim> [dostęp: 17.06.2017].
25. Misiągiewicz J., *Polityka zagraniczna Turcji po zimniej wojnie*, Toruń 2009.
26. *Montreux Boğazlar Sözleşmesi (20 Temmuz 1936)*, [online] http://sam.baskent.edu.tr/belge/Montro_TR [dostęp: 4.04.2017].
27. *Nastrój wojenny w Turcji wzmacnia się*, „Ilustrowana Republika” 1925, nr 62.
28. Olszowska K., *Wojny wygrywa się w sojuszach. Zmiany w polityce zagranicznej Turcji*, [online] <http://www.diplomacy.pl/blog/afryka-i-bliski-wschod/item/128-wojny-wygrywa-sie-w-sojuszach-zmiany-w-polityce-zagranicznej-turcji> [dostęp: 5.04.2017].
29. *Operation Active Endeavour*, [online] http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_7932.htm [dostęp: 5.04.2017].
30. Płaskowicka-Rymkiewicz S., Borzęcka M., Łabęcka-Koecherowa M., *Historia literatury tureckiej*, Wrocław 1971.

31. Republic of Turkey. Ministry of Foreign Affairs, *Relations Between Turkey and the Russian Federation*, [online] <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-the-russian-federation.en.mfa> [dostęp: 17.06.2017].
32. Romaniec R., *Europejskie porozumienie w sprawie 40 tys. uchodźców. Ale to jeszcze nie koniec*, [online] <http://p.dw.com/p/1GWPM> [dostęp: 5.04.2017].
33. *Rosyjski bombowiec Su-24 zestrzelony przez Turcję. Naruszył przestrzeń powietrzną*, [online] <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/1548385,Rosyjski-bombowiec-Su-24-zestrzelony-przez-Turcje-Naruszyl-przestrzen-powietrzna> [dostęp: 5.04.2017].
34. Sasnal P., *Pięć lat konfliktu w Syrii. Jak dobre chęci doprowadziły do brutalnej wojny?*, „Newsweek”, 15.03.2016, [online] <http://www.newsweek.pl/swiat/wojna-w-syrii-o-co-chodzi-w-konflikcie-na-bliskim-wschodzie-film,381896.html> [dostęp: 4.04.2017].
35. Shaw S. J., Shaw E. K., *Historia Imperium Osmańskiego i Republiki Tureckiej*, t. 2: 1808–1975, Warszawa 2012.
36. Sokolnicki M., *Dziennik Ankarski 1939–1943*, t. I, Londyn 1965.
37. *Stosunki turecko-rosyjskie*, [online] <http://tout.blox.pl/2010/06/Stosunki-turecko-rosyjskie.html> [dostęp: 5.04.2017].
38. Tanty M., *Bosfor i Dardanele w polityce mocarstw*, Warszawa 1982.
39. *Turcja ostrzelała kurdyjskie obszary na północnym zachodzie Syrii*, [online] <http://www.gazetaprawna.pl/artykuly/1029487,turcja-ostrelala-kurdyjskie-obszary-na-polnocnym-zachodzie-syrii.html> [dostęp: 5.04.2017].
40. *Turkey Ends 'Euphrates Shield' Pperation in Syria*, [online] <http://www.aljazeera.com/news/2017/03/turkey-ends-euphrates-shield-operation-syria-170329211428970.html> [dostęp: 17.06.2017].
41. Unat K., *Atatürk Sonrası Türkiye*, [w:] *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, ed. T. F. Ertan, Ankara 2012.
42. Wasilewski K., *Nowa strategia Turcji w walce z Partią Pracujących Kurdystanu – konsekwencje i szanse realizacji*, „Biuletyn PISM” 2016, nr 83 (1443).
43. Wasilewski K., *Sily Zbrojne Turcji*, [online] <http://www.psz.pl/116-bezpieczenstwo/sily-zbrojne-turcji> [dostęp: 4.04.2017].
44. Wasilewski K., *Turecki sen o Europie – tożsamość zachodnia i jej wpływ na politykę zagraniczną Republiki Turcji*, Warszawa 2015.
45. *Współczesna Europa polityczna. Zbiór umów międzynarodowych 1919–1939*, oprac. W. Kulski, M. Potulicki, Kraków–Warszawa 1939.
46. Váli F. A., *Bridge Cross the Bosphorus: The Foreign Policy of Turkey*, Baltimore 1971.

